

رویکرد مشارکت‌جویانه در نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۲/۱۰
تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۸۸/۳/۳۰

المیرا ضرابی* - سایه فریدطهرانی**

چکیده

امروزه بافت‌های فرسوده شهری از جمله مهمترین معضلاتی هستند که گیربان‌گیر شهرها شده‌اند. این بافت‌ها به طور عمده بخش‌هایی از شهر هستند که از چرخه تکاملی حیات آن جدا گشته و به شکل کانون مشکلات و نارسایی‌ها درآمده‌اند. این درحالیست که این بافت‌ها از ظرفیت‌ها و قابلیت‌های نهان بسیاری برخوردارند که اگر به فعلیت برسند می‌توانند در فرایند توسعه شهر به عنوان نیروی محرک استفاده شوند. از این رو توسعه نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری از اهداف اصلی نوسازی شهرها قرار گرفته است. طی سال‌های متمادی برای برطرف نمودن این معضلات راهکارهای بسیاری پیش روی مسئولین شهری قرار گرفته است. اما این رویکردها عمدتاً به دلیل نگرش‌های صرفاً کالبدی، گرایش‌های صرفاً طراحانه و در نظر نگرفتن خواست ساکنین این بافت‌ها، عمدتاً با شکست مواجه شدند. با توجه به اینکه نوسازی شهرها در جهت ارتقاء کیفیت زندگی صورت می‌گیرد لازم است کلیه ابعاد کالبدی و غیرکالبدی (اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی) شهر مدنظر قرار گرفته شود و از آنجا که مردم استفاده‌کنندگان و ذینفعان اصلی طرح‌های شهری هستند، توجه به خواست و نیازهای آنها در طرح‌های شهری اهمیت به سزایی دارد و راه را برای تحقق‌پذیری این طرح‌ها نیز هموار می‌سازد. امروزه ارگان‌های دولتی، مقامات تصمیم‌گیرنده و مجریان طرح‌ها، همگی به این موضوع واقف شده‌اند که حضور و مشارکت مردم در امور شهر به ویژه بافت‌های فرسوده و تاریخی، نقش اصلی را در تحقق‌پذیری این طرح‌ها ایفا می‌نمایند. این امر نه تنها در تحقق این پروژه‌ها موثر است، بلکه از طریق درگیر نمودن مردم با محیط زندگی خود، از انواع کمک‌های مردمی (مالی و نیروی انسانی) استفاده نموده و آنان را نسبت به محل سکونت خود حساس می‌نماید. بدین ترتیب مردم خود را در برابر سکونتگاه خود مسئول دانسته و پایداری این طرح‌ها تضمین می‌شود. این مقاله درصدد است با ارائه فرایندی منتخب با رویکردی مشارکتی، گامی در جهت تحقق‌پذیری پروژه‌های نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری بردارد. در این راستا مقاله حاضر به تبیین اهمیت موضوع مشارکت در امر بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده پرداخته و سعی در عملیاتی نمودن آن با استفاده از فرایند مشارکتی منتخب، در حوزه دانش طراحی شهری دارد. ساختار اصلی مقاله از سه بخش تشکیل می‌شود: بخش اول، با عنوان مبانی نظری، دربرگیرنده تعاریف، تاریخچه و معرفی سطوح مشارکت است. بخش دوم، تحت عنوان مشارکت در عمل، ضمن بیان مزایای مشارکت، به معرفی فرایندهای مشارکتی پرداخته و «فرایند همکاری پایدار» را به عنوان فرایند منتخب در حوزه دانش طراحی شهری معرفی نموده است و ابزارهای مشارکتی را در این فرایند بررسی می‌نماید. در نهایت در بخش سوم، نمونه موردی شهر لاهور در تبت مورد بررسی قرار گرفته شده است. این مقاله این شهر را به عنوان یکی از نمونه‌های موفق در خصوص اجرای یک فرایند مشارکتی بافت فرسوده معرفی نموده و به تشریح فرایند مشارکتی همکاری پایدار در نوسازی بافت فرسوده این شهر می‌پردازد. با توجه به مطالعات انجام شده، فرایند همکاری پایدار با هدف پایداری زیست محیطی، به صورت یک چرخه طراحی شده است. این فرایند، به عنوان فرایندی مشارکتی که متخصصین و مردم، در تمامی مراحل آن حضور دارند، می‌تواند راهگشای طراحان و برنامه‌ریزان شهری در تحقق پروژه‌های نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده باشد.

واژگان کلیدی:

بافت‌های فرسوده، مشارکت، فرایند مشارکتی، فرایند همکاری پایدار.

مقدمه

بافت‌های فرسوده، به طور عمده بخش‌هایی از شهر هستند که از چرخه تکاملی حیات آن جدا گشته و به شکل کانون مشکلات و نارسایی‌ها درآمده‌اند. از آنجا که نیروهای متحول‌ساز درون این بافت‌ها، قدرت و سرعت لازم برای همگام کردن خود با سایر بخش‌های شهر را دارا نبوده لذا حرکتی واپس‌گرا را در پیش گرفته و روزبه‌روز از گردونه توسعه پویای شهر دور می‌گردند. طی سال‌های گذشته در جهت مقابله با پدیده فرسودگی، نهادها و سازمان‌های مسئول کنترل و هدایت توسعه شهر، در قالب تهیه طرح‌ها و پروژه‌های موضعی و موضوعی اقدام به انجام فعالیت‌هایی در بخش بافت‌های فرسوده نموده‌اند، لیکن بخش عمده‌ای از این گونه اقدامات، تاکنون موفق به حصول نتایج کامل و مطلوبی نگردیده است.

امروزه به اثبات رسیده است که حضور مردم در تمامی طول پروژه، امری انکارناپذیر و مؤثر در پیشبرد اهداف و تحقق‌پذیری آن می‌باشد. لذا این مقاله با تبیین اهمیت موضوع مشارکت در امر بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده، سعی در عملیاتی نمودن آن و معرفی فرایندهای کار مشارکتی داشته و در این جهت به معرفی یک نمونه موردی خواهد پرداخت.

مبانی نظری

۱. بافت فرسوده

بافت‌های فرسوده عمدتاً بخش‌هایی از شهر هستند که از چرخه تکاملی حیات آن جدا گشته و به شکل کانون مشکلات و نارسایی‌های کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی درآمده‌اند. ظهور این مشکل به زمانی باز می‌گردد که عناصر سازنده شهر یعنی کالبد، فعالیت و معنا دچار فرسودگی شده باشد و سرعت تحول و پویایی آنها، با آنچه که نیاز و خواست شهرهای امروزی است مغایر باشد. از آنجا که نیروهای متحول‌ساز درون این بافت‌ها، قدرت و سرعت لازم برای همگام کردن خود با سایر بخش‌های شهر را دارا نبوده، لذا این بافت‌ها اجباراً حرکتی واپس‌گرا را در پیش گرفته و روز به روز از گردونه توسعه پویای شهر دور می‌گردند.

۲. مشارکت

مشارکت در لغت به معنای درگیر شدن و شرکت نمودن در یک فعالیت است (Oxford advanced dictionary, 1995). در تعریفی دیگر، مشارکت «درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به اهداف گروهی، یکدیگر را یاری دهند». از این تعاریف چنین بر می‌آید که درگیر شدن، یاری دادن و مسئولیت، سه رکن اصلی مشارکت می‌باشند (علوی تبار، ۱۳۷۹: ۱۵).

این مفهوم کلیدی، امروزه در کلیه زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و ... مطرح می‌شود و توسعه سریع و روزافزون آن، مدیون این حقیقت است که دولتمردان درک کرده‌اند، گستردگی و پیچیدگی ابعاد زندگی مدرن، فراتر از توانایی ایشان برای شناسایی و غلبه بر آن است. از آنجا که مشارکت در حوزه شهرسازی و طراحی شهری، فرایندی است که عموم مردم را در ارتباط با تغییرات شهر، دخیل می‌نماید (Cowan, 2005). لذا به نظر می‌رسد که استفاده از آن در تمامی جوانب زندگی شهری، یکی از کلیدهای توسعه می‌باشد و انعکاس این امر در حوزه مرمت شهری، اتکاء به همیاری مردم و استفاده از رویکرد مشارکت‌جویانه در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده خواهد بود.

۳. تاریخچه مشارکت در نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری

بحث مشارکت عمومی در نوسازی و بهسازی شهری برای اولین بار در اواخر قرن نوزدهم توسط پاتریک گدس در انگلستان مطرح گردید. اما به دلیل خشکی نظام برنامه‌ریزی آن زمان، چندان مورد توجه قرار نگرفت.

در سال ۱۹۶۹، شری ارنشتاین^۱ دسته‌بندی خود را که سطوح مشارکت را معرفی می‌کرد، ارائه نمود. همزمان، آرتور اسکفینگتون^۲ گزارشی تحت عنوان «مردم و برنامه‌ریزی» را برای دولت انگلستان تهیه نمود که طبق این گزارش، عنوان گردید برنامه‌ریزی باید منعکس‌کننده خواست مردم باشد و این امر تنها در صورت مشارکت آنان امکان‌پذیر

است. این گزارش، مشارکت را به عنوان «عمل به اشتراک گذاشتن، تدوین سیاست‌ها و پیشنهادات مردم» مطرح نمود. در این زمان، با وجود مخالفت برخی از برنامه‌ریزان که این گزارش را تهدیدی برای حرفه خود قلمداد می‌نمودند، این گزارش توانست خط‌مشی نوینی را برای کسانی که خواهان نشان‌دادن برنامه‌ریزی به عنوان یک فرایند عام بودند، رقم زند و برنامه‌ریزان دنباله‌رو اسکفینگتون صادفانه عموم مردم را در طرح‌ها و پیشنهادات توسعه دخالت دادند (Columbia law, 1966:485-607).

در دهه ۱۹۷۰، مشخص شد آنچه که اسکفینگتون مطرح می‌کرد مکانیزمی لازم برای سیستم برنامه‌ریزی انگلستان و سایر کشورها است تا مشارکت عموم بتواند به طور موثر و وسیع اجرا گردد. در نتیجه سیستم‌های برنامه‌ریزی بر اساس نظریات اسکفینگتون تغییر یافت و سیستم‌های آموزشی برای مشارکت مردم در برنامه‌ریزی استفاده گردید (همان). با رشد و گسترش روز افزون این مفهوم، به کارگیری مشارکت مردمی در نوسازی و بهسازی به شیوه‌های امروزی، در دهه ۱۹۹۰ اوج گرفت و در این راستا از تسهیلگران و سایر حرفه‌مندان استفاده گردید.

۴. سطوح مشارکت

مشارکت مردمی امری تحمیلی نیست که از پایین به بالا صورت گیرد بلکه باید شرایطی فراهم شود که مردم با ارتباط روشن و آگاهانه اما در یک چارچوب قانونمند در جریان شکل‌گیری پروژه حضور یابند (توسلی، ۱۳۷۹: ۶۰). قابل ذکر است نحوه دخالت‌دادن و میزان استفاده از مشارکت مردم در جوامع مختلف بسته به زمینه‌های اجتماعی، قانونی و فرهنگی متفاوت می‌باشد، این موضوع توسط نویسندگان متعددی بررسی گردیده است. شناخته شده‌ترین دسته‌بندی را آنچنان که ذکر شد، شری ارنشتاین در سال ۱۹۶۹ با نام نردبان مشارکت شهروندی (نمودار ۱) ارائه نموده است.

اصل مهم در این دسته‌بندی، درجه‌بندی مفهومی است که از عدم

نمودار ۱: نردبان مشارکت ارنشتاین

کنترل توسط شهروندان	}	قدرت شهروندان	محرومیت از مشارکت: این مشارکت در واقع مشارکت محسوب نمی‌شود. بلکه ادعای داشتن مشارکت است. نیت اصلی، نه تأمین منافع مردم، بلکه تأمین منافع کارفرما است. علت اصلی توسل به مشارکت، کسب مشروعیت برای طرح و کاهش مقاومت مردم در مقابل آن و در نتیجه سهولت اجرای طرح است.
نیروی نمایندگی مشارکت			
تسکین بخشی	}	مشارکت جزئی	مشارکت جزئی: نیت اصلی در این نوع مشارکت تأمین منافع مردم تا جایی است که با منافع دولت و کارفرمایان تضاد پیدا نکند. مردم حق اظهارنظر و مخالفت دارند، اما نمی‌توانند بر اجرای نظراتشان نظارت داشته باشند و اعمال خواسته‌های خود را پیگیری نمایند. مشارکت ابزاری برای بهبود کیفیت طرح‌ها قلمداد می‌شود. جریان اطلاعات، عمدتاً از پایین به بالا بوده و از مشارکت مردم در تأمین اعتبار مالی طرح‌ها استفاده می‌شود.
مشاوره دوسویه			
اطلاع رسانی	}	محرومیت از مشارکت	
درمانی			
عوام فریبی			

ماخذ: Arnstein, 1969

قدرت شهروندی: نیت اصلی، تأمین حداکثر منافع مردم و جلب رضایت عموم است. مشارکت علاوه بر آنکه ابزاری برای بهبود کیفیت طرح‌ها قلمداد می‌شود، خود به عنوان هدفی در جهت رشد فکری، اجتماعی و مدنی شهروندان است. شهروندان در تصمیم‌گیری و هدف‌گذاری مشارکت نموده، علاوه بر آن حق اظهارنظر، اعتراض و مخالفت با طرح، همچنین توانایی نظارت بر اجرای خواسته‌هایشان را نیز دارند (حبیبی، ۱۳۸۴: ۲۴).

مشارکت در عمل

۱. دلایل اهمیت موضوع

استفاده از مشارکت مردمی^۳ امری است که پروژه‌های نوسازی و بهسازی در بافت‌های فرسوده شهری را به مرحله تحقق نزدیکتر می‌نماید، مزایای آن را می‌توان در غالب سه گروه استفاده‌کنندگان، تصمیم‌سازان، تصمیم‌گیران و مجریان بررسی نمود:

- مزایایی برای استفاده‌کنندگان:
  - سهمین شدن مردم در قدرت و به دست گرفتن کنترل روند بهسازی و نوسازی در بافت
  - افزایش سطح آگاهی‌های عمومی ساکنین بافت به لحاظ اجتماعی و حقوقی
  - ایجاد حس مسئولیت اجتماعی و تعلق به محیط زندگی
  - دخالت ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی مردم ساکن درون بافت فرسوده در تصمیم‌گیری‌ها
  - افزایش حس تعلق ساکنین و حفاظت و نگهداری آنها از اقدامات انجام گرفته درون بافت
  - تقویت شبکه‌های اجتماعی محلی
  - ایجاد علاقه و اعتماد مردم برای توسعه و پیشرفت
  - تقویت همبستگی اجتماعی و روحیه همکاری و همدلی ساکنان محلی (تصویر ۱)
  - بازگرداندن مستقیم منافع طرح‌ها به ساکنین اصلی بافت فرسوده
- مزایایی برای تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران:
  - بالا رفتن کیفیت طرح‌ها و برنامه‌های نوسازی و بهسازی شهری
  - اتخاذ تصمیمات درست‌تر و منطقی‌تر به لحاظ تصمیم‌گیری جمعی
  - افزایش شناخت برنامه‌ریزان و طراحان نسبت به معضلات و توانایی‌های بافت فرسوده
  - کاهش درگیری‌ها و مناغشات
- مزایایی برای مجریان:
  - کاهش هزینه و زمان اجرای طرح‌های نوسازی و بهسازی شهری
  - گسترش امکانات و منابع مالی مورد نیاز اقدام در بافت فرسوده
  - پذیرش طرح‌ها به وسیله مردم و عدم عکس‌العمل‌های منفی نسبت به آن
  - ازدیاد نیروی انسانی مورد نیاز جهت پیشبرد اقدامات

تصویر ۱: مشارکت مردم در طرح‌های شهری

ماخذ : www.pps.com

۲. فرایند عمل مشارکتی

به منظور انجام عمل مشارکتی، فرایندهای بسیاری پیشنهاد گردیده‌اند که تمام و یا بخشی از مراحل یک پروژه، شامل مراحل پیش طراحی، طراحی و اجرا را در بر می‌گیرند (باغبانی، ۱۳۸۴):

فرایند عام^۴

صرفاً در مرحله پیش طراحی و طراحی کاربرد دارد و تأکید آن در آگاه نمودن مردم و در صورت لزوم، استفاده از اطلاعات آنان است. مشارکت، تنها توسط گروهی به نمایندگی از مردم انجام می‌گیرد.

فرایند کارگاهی^۵

در ابتدا هدف از کار گروهی مشخص می‌گردد (شناخت وضعیت، تصمیم‌سازی، همکاری، انتقال دانش، جمع‌آوری ایده‌ها و ...) و سپس فرایند بر اساس نوع اهداف شکل می‌گیرد.

فرایند آزمایشگاهی

در مواردی که امکان حضور در محل پروژه وجود ندارد و یا در مواردی که بهره‌برداران پروژه مشخص نیستند به کار می‌رود. این فرایند تا حدی قادر است تحقق عمل مشارکت را شبیه‌سازی نماید و از تصمیم‌گیری یک جانبه جلوگیری کند.

فرایند شارتر^۶

مهمترین نکته در این فرایند، مدت زمان کم آن است که حصول نتیجه را به سرعت تحقق بخشیده ولی از توجه همه جانبه به جزئیات می‌کاهد (Barton, 2003).

فرایند مولد^۷ (الکساندر)

فرایندی است در ارتباط مستقیم با سایت و بهره‌برداران آن، در نتیجه صرف زمان و نیرو جهت آموزش و هدایت مردمی لازم است.

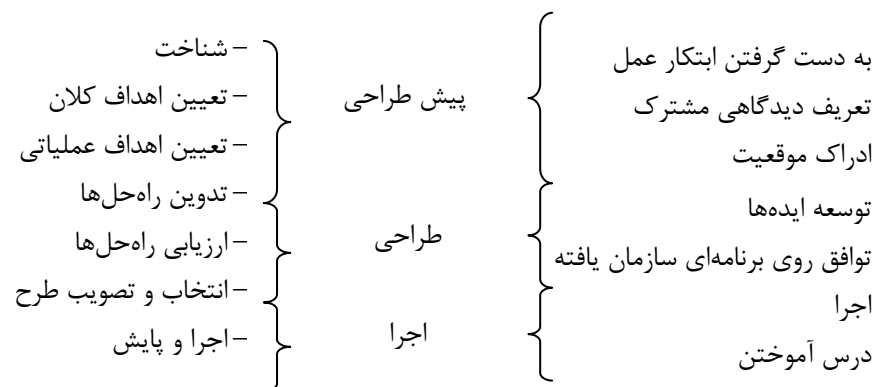
فرایند همکاری پایدار^۸

در برگزیده هفت‌گام است که با هدف پایداری زیست محیطی و به صورت یک چرخه طراحی شده است. حضور متخصصین و مردم، در تمامی طول فرایند از ویژگی‌های آن می‌باشد (نمودار ۲).

۳. فرایند مشارکتی منتخب

بر اساس مقایسه فرایندهای ذکر شده با فرایند رایج در طراحی شهری (بحرینی، ۱۳۸۲: ۱۱۲)، به نظر می‌رسد که فرایند همکاری پایدار، انطباق بیشتری با آن داشته و تمامی مراحل سه‌گانه پیش طراحی، طراحی و اجرا را در بر می‌گیرد:

نمودار ۲: راست، مراحل فرایند همکاری پایدار- چپ، مراحل اصلی فرایند طراحی شهری

- لذا این فرایند می‌تواند به عنوان فرایند مشارکتی منتخب، در انجام پروژه‌های نوسازی و بهسازی در بافت‌های فرسوده شهری مورد استفاده قرار گیرد (نمودار ۲)، بدین منظور مراحل آن به تشریح ذکر می‌گردد:
- ۱- به دست گرفتن ابتکار عمل: به معنای ابتکار شروع پروژه توسط مردم، گروه یا سازمانی محلی و یا دولتی می‌باشد. احساس نیاز، وجود خلاقیت و همچنین قدرت و توان مطرح کردن آن خواسته، از ضروریات شروع پروژه می‌باشد.
  - ۲- تعریف دیدگاهی مشترک: به معنای روشن کردن همه ابعاد مسئله نظیر این‌که: چه کسانی از پروژه مورد نظر تاثیر می‌پذیرند؟ چه سازمان یا گروهی مدیریت پروژه را بر عهده می‌گیرد؟ روند انجام پروژه چگونه است؟ سازمان‌ها و گروه‌های درگیر چه کسانی هستند؟ مسئولیت هر یک از گروه‌ها چیست؟ نحوه مشارکت ساکنین چگونه است؟
  - ۳- ادراک موقعیت: به معنای پیمایش سریع اما سیستماتیک همه سطوح تحلیل مکان به لحاظ پایداری (مردم، اجتماع، فعالیت‌ها، مکان، منابع) می‌باشد. این کار با در نظر گرفتن نیازها و منابع محل، در سطوح مختلف انجام می‌شود. آنچه اهمیت دارد جامع و فراگیر بودن آن است. به طوری که همه موضوعات را مدنظر قرار دهد.
  - ۴- توسعه ایده‌ها: به معنای فراهم آوردن شرایطی برای خلق ایده‌های مختلف، پرورش ایده‌ها و ارزیابی آن‌ها با توجه به معیارهای پایداری می‌باشد. در تمام این مسیر متخصص نقش راهنما را ایفا کرده، مسائل و مشکلات پیش‌رو را هموار می‌کند.
  - ۵- توافق روی برنامه‌ای سازمان یافته: به معنای رسیدن به طرح یا برنامه‌ای مشترک می‌باشد. برای این کار باید ابتدا روی جوانب طرح به توافق رسید.
  - ۶- اجرا: به معنای عملی کردن و تحقق برنامه یا طرح می‌باشد. مکانیزم‌های اجرا در شرایط مختلف، متفاوت خواهد بود.
  - ۷- درس آموختن: به معنای درس‌آموزی از هر مرحله از طریق ارزیابی آن و نظارت بر انجام درست آن می‌باشد. نظارت در طول فرایند و ارزیابی پس از انجام آن به اتخاذ روش درست در طول فرایند و در پروژه‌های بعدی کمک می‌کند.

نمودار ۳: ابزارهای مشارکتی

ابزارهای مشارکتی

در انجام یک فرایند کار مشارکتی می‌توان از ابزارهای متنوعی بهره جست. این ابزارها می‌توانند در جهت اطلاع‌رسانی، کسب اطلاعات، ارتباطات گروهی و مجازی، در هر سه مرحله پیش طراحی، طراحی و اجرا به کار روند (نمودار ۳).

نمونه موردی

در جهت بررسی کارایی فرایند همکاری پایدار در انجام پروژه‌های نوسازی و بهسازی در بافت‌های فرسوده شهری، نمونه موردی شهر

له^۹ تبت ارائه می‌گردد: شهر "له" در ایالت لاداخ تبت واقع شده و مرکز این ایالت محسوب می‌شود. لاداخ از ایالات باستانی تبت است که بخشی از کاشمر هند در اواسط قرن نوزدهم محسوب می‌شده است و دارای بافت بارزش تاریخی، بالاخص در بخش مرکزی می‌باشد. شهر "له" ۲۵۰۰۰ نفر سکنه دارد، که تعداد این سکنه در فصول گردشگری نظیر تابستان افزایش می‌یابد زیرا علاوه بر حضور گردشگر، تعداد زیادی از مردم هندوستان نیز برای یافتن کار به این شهر مراجعت می‌نمایند. از آنجا که گردشگری در این شهر منبع اصلی تأمین معاش مردم محسوب می‌شود، لذا جذب گردشگران و تأمین امکانات لازم برای آن‌ها، از جمله مسائل مهمی است که مردم و مسئولین همواره با آن درگیر بودند. (تصویر ۲).

ماخذ : www.pps.com

علاوه بر این مسئله، فرسودگی بافت شهر از جمله مسائل مهمی بود که مسئولین را در سال ۲۰۰۱ بر آن داشت تا طرح مرمت و بهسازی شهر "له" را در دستور کار خود قرار دهند. در این شهر فرسودگی بافت در هر سه بخش کالبدی، عملکردی و تصویر ذهنی وجود داشت و اختلاط و تنوع قومی در این شهر به شدت مشکل‌زا بود، لذا مسئولین بر آن شدند تا در طرح مرمت و بهسازی شهر از مشارکت مستقیم مردم در کلیه مراحل استفاده نمایند. بدین ترتیب طرح مرمت و بهسازی بافت در قالب فرایندی در هشت گام آغاز گردید. این فرایند که شامل هر سه مرحله اصلی فرایند مشارکتی (پیش طراحی، طراحی و اجرا) می‌باشد به قرار زیر است.^{۱۰}

مرحله اول: معرفی مشکلات (به دست گرفتن ابتکار عمل - ادراک موقعیت)

علاوه بر کمبود امکانات گردشگری و فرسودگی بافت، مشکلات عمده دیگری که مردم و مسئولین با آن درگیر بودند، عبارتند از: کیفیت پایین زندگی، عدم فعالیت دولت در بخش قدیمی شهر، فقیر بودن مردمی که دارای مالکیت زمین نبودند، از دست رفتن هویت فرهنگی به دلیل مهاجرت و تغییرات سریع اقتصادی، از دست رفتن مهارت‌های سنتی که به دلیل اقتصاد مدرن مورد استفاده قرار نگرفتند و غیره.

مرحله دوم: تجزیه و تحلیل مشکلات (به دست گرفتن ابتکار عمل - ادراک موقعیت)

در این مرحله مشکلات شناسایی شده مورد بررسی دقیق کارشناسان قرار گرفت و از مردم برای ارائه راه‌حل‌های لازم نظرسنجی به عمل آمد. بر این اساس همچنین موقعیت شهر به لحاظ مشکلات مختلف مورد سنجش قرار گرفت.

مرحله سوم: بررسی مناغشات میان سازمان‌ها و گروه‌های مختلف (تعریف دیدگاهی مشترک)

در این مرحله گروه‌های مختلف (قومی، اقلیتی و...) شناسایی شده و از کلیه آن‌ها دعوت به همکاری صورت گرفت.

مرحله چهارم: مشخص نمودن استراتژی کار (توسعه ایده‌ها)

پس از بررسی و تجزیه تحلیل مشکلات استراتژی‌های زیر در دستور کار قرار گرفتند:

انجام هماهنگی‌های لازم با بدنه‌های مختلف دولتی به منظور ایجاد زیرساخت‌های لازم، طراحی مدلی که حداقل ۵۰ درصد نیازمندی‌های ساکنان را بر طرف سازد: ساخت خانه/ساخت حمام با سیستم زه‌کشی مناسب/ استفاده از نیروها و مهارت‌های محلی/ تأمین روشنایی منازل و معابر و... شروع یک برنامه آموزشی، انتخاب مدل بازسازی شهر، ایجاد یک مرکز محلی برای تجمع مردم و ادامه پروژه‌ها در آینده.

مرحله پنجم: تنظیم هسته گروه متشکل از افراد دارای مهارت‌های لازم (توافق روی برنامه‌ای سازمان یافته)

از آنجا که بخش وسیعی از جمعیت این شهر را گروه‌های کارگر دارای مهارت‌های لازم تشکیل می‌دادند، در تحقق طرح سعی بر آن شد که از این مهارت‌های محلی به ویژه مهارت‌های زنان استفاده گردد. اما به دلیل اینکه بسیاری از فعالیت‌ها نظیر احداث زیرساخت‌ها نیازمند گروه‌های تخصصی ویژه بود، از مهندسان و متخصصان نیز در عملیات اجرایی و طراحی نیز استفاده گردید. در ادامه آموزش‌های لازم نیز از طریق تشکیل کارگاه‌های آموزشی برای آموزش مردم راه‌اندازی شد.

مرحله ششم: طراحی و تهیه مدل بازسازی و احیا (اجرا)

از آنجا که مهمترین مسئله در تأمین زیرساخت‌های شهر، دفع آب‌های سطحی و زهکشی بود و شهر با کمبود تکنولوژی زهکشی و خیابان‌کشی روبه‌رو گردید، در این مرحله مهندسان مدلی را برای بازسازی و احیا پیشنهاد دادند که در دستور کار قرار گرفت.

مرحله هفتم: اجرای طرح (اجرا)

در اجرای طرح، از نیروهای محلی و به ویژه زنان استفاده گردید و طرح از طریق کارشناسان مورد نظارت و ارزیابی قرار گرفت. به منظور اجرای زیرساخت‌ها، که نیازمند نیروهای متخصص بود، از افراد متخصص استفاده گردید.

مرحله هشتم: بیان جزئیات فعالیت‌ها و نتایج (درس آموختن)

اصلاح زیرساخت‌ها، استفاده از تکنولوژی ساخت مناسب و پایدار، شرکت تمامی گروه‌های سنی در کارگاه‌ها و کلاس‌های آموزشی به منظور ارتقای مهارت‌ها و افزایش نقش زنان در ساخت و ساز، تقویت هویت فرهنگی، احیای مجدد مهارت‌های سنتی، بازسازی برخی خانه‌های قدیمی، ایجاد مرکز اجتماعات محلی برای ملاقات‌های گروهی، کارهای فرهنگی و آموزشی به منظور ادامه فعالیت‌ها در آینده، از بین رفتن فاصله میان اجتماعات مذهبی و قومی مختلف و ارتقای شرایط زندگی.

جمع‌بندی

بر اساس مطالعه انجام شده، به منظور عملیاتی نمودن رویکرد مشارکت‌جویانه در روند نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده می‌توان از فرایند همکاری پایدار به عنوان روشی جامع که دربرگیرنده تمامی مراحل پیش طراحی، طراحی و اجراست بهره جست. لازم به ذکر است که مراحل ذکر گردیده در این فرایند، به گونه‌ای عمومی مطرح شده‌اند و قابلیت انطباق با انواع پروژه‌های نوسازی و بهسازی را دارا می‌باشند، قابل ذکر است که این امر نیازمند بررسی‌های موضوعی و متمرکز می‌باشد که در این مجال نمی‌گنجد.

منابع:

- باغبانی، مریم و محمد گنجی، مهتاب (۱۳۸۴) "مشارکت مردم در ساماندهی محیط کالبدی" گامی به سوی پایداری محیطی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- بحرینی، سید حسین (۱۳۸۲) "فرایند طراحی شهری" تهران، دانشگاه تهران.
- توسلی، محمود (۱۳۷۹) "طراحی شهری خیابان کارگر" تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران و بهسازی شهری.
- حبیبی، سید محسن و مقصودی، ملیحه (۱۳۸۱) "مرمت شهری" تهران، دانشگاه تهران.
- حبیبی، سید محسن و سعیدی رضوانی، هادی (زمستان ۱۳۸۴) "شهرسازی مشارکتی؛ کاوشی نظری در شرایط ایران" مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۴.
- علوی تبار، علیرضا (۱۳۷۹) "بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (جلد اول)" تهران، سازمان شهرداری‌های کشور.

Hugh Barton, Marcus Grant (2003) "**Richard Guise, Shaping neighborhoods**" London, Spon press.
 Michael H. Lang (March, 1987) "**Citizen participation in urban planning: Planner attitudes, administrative frameworks**", Volume 14, Number 2, Springer Netherlands
 Pennsylvania State University (Jun 30, 2009) "**Urban Design Directory**", Pennsylvania, Urban Design Group press.

پی‌نوشت‌ها:

1. Sherry Arnstien
2. (Arthur Skeffington)

۳. منظور، سطح مشارکت واقعی می‌باشد

4. General Process
5. workshop Process
6. Charrette Process
7. Generative Sequence
8. Sustainable Collaborative approach
9. Leh

۱۰. قابل ذکر است که این مراحل را می‌توان در قالب مراحل هفت‌گانه فرایند همکاری پایدار (به دست گرفتن ابتکار عمل، تعریف دیدگاهی مشترک، ادراک موقعیت، توسعه ایده‌ها، توافق روی برنامه‌ای سازمان یافته، اجرا و درس آموختن) قرار داد.